บทที่ 5

สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับปรุงคุณภาพของปุ๋ยหมัก โดยจุลินทรีย์ที่ย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจน เพื่อทำปุ๋ยหมักจากเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร เช่น ฟางข้าว และเพิ่มปริมาณธาตุอาหารไนโตรเจนในปุ๋ยหมักให้สูงขึ้นพร้อม ๆ กัน ซึ่งอาจเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีและลดปัญหาปริมาณวัสดุเหลือใช้ที่มีอยู่มากมายลงได้ ซึ่งได้ดำเนินการแยกและคัดเลือกแบคทีเรียที่มีความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจน จากแหล่งต่าง ๆ ศึกษาสรีรวิทยาของแบคทีเรียที่แยกและคัดเลือกได้ และวิเคราะห์คุณภาพปุ๋ยหมักที่ได้เมื่อเติมแบคทีเรียดังกล่าวเปรียบเทียบกับเมื่อไม่เติมแบคทีเรีย

โดยการทดลองนี้สามารถแยกแบคทีเรียที่มีความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจน ได้ทั้งหมด 12 สายพันธุ์ ทำการคัดเลือกแบคทีเรียสายพันธุ์ที่มีประสิทธิภาพในการย่อยสลายเซลลูโลส โดยการคัดเลือกขั้นแรก ตรวจสอบความสามารถในการสร้างเอนไซม์ C_x cellulase หรือ CMCase บนอาหารเลี้ยงเชื้อแข็งปราศจากไนโตรเจนที่มี Carboxymethyl cellulose หรือ CMC เป็นแหล่งคาร์บอน การย่อยสลายของ CMC จะเห็นเป็นบริเวณใส (clear zone) เกิดขึ้นรอบ ๆ โคโลนีของแบคทีเรีย ภายหลังการย้อมอาหารเลี้ยงเชื้อด้วยสีคองโก เรด (Suyama และคณะ, 1993) การวัดการสร้างเอนไซม์ C_x celluase ในเชิงคุณภาพ อาจทำได้โดยการคำนวณค่าอัตราส่วนขนาดของบริเวณใส (บริเวณที่ CMC ถูกย่อยสลาย) ต่อขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางโคโลนี แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ให้ค่าอัตราส่วนขนาดของบริเวณใสต่อขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางโคโลนี ในอัตราส่วนที่สูงมีแนวโน้มที่จะมีประสิทธิภาพในการสร้างเอนไซม์ C_x celluase (Hankin และ Anagnostakis, 1977)

แต่เอนไซม์ C_x cellulase เพียงองค์ประกอบเดียวไม่สามารถย่อยสลายเซลลูโลสธรรมชาติ (Native cellulose) ได้ (Reese และคณะ, 1950) ดังนั้นการคัดเลือกขั้นที่สอง จึงทำการคัดเลือกแบคทีเรียสายพันธุ์ที่มีความสามารถสูงในการสร้างเอนไซม์เซลลูเลส ส่วนที่ย่อยสลายกระดาษกรอง (FPase) ที่ย่อยสลาย Avicel (Avicelase) และที่ย่อยสลาย α-cellulose (α-cellulase) ซึ่งเซลลูโลสทั้ง 3 ชนิดดังกล่าว มีโครงสร้างที่คล้ายคลึงกับโครงสร้างของเซลลูโลสธรรมชาติ ทำการประเมินแอคติวิตีของเอนไซม์เซลลูเลส โดยการวัดปริมาณน้ำตาลรีดิวซ์ตามวิธีของ Somogyi-Nelson และทำการคัดเลือกแบคทีเรียสายพันธุ์ที่มีประสิทธิภาพสูงในการตรึงไนโตรเจน โดยวิธี อะเซทิลีน รีดักชั่น เทคนิค

จากผลการศึกษาความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส และประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีความสามารถในการสร้างเอนไซม์ CMCase FPase Avicelase และ α-cellulase ได้ค่อนข้างสูงตลอดระยะเวลาการทดลองเป็นเวลา 1 เดือน และมีประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจนได้สูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ Waterbury และคณะ ในปี 1983 ที่พบว่า แบคทีเรียที่แยกได้จากต่อมเดสเฮย์ (Desheys) ในหนอนเรือทะเล (shipworm) สามารถย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจนได้เมื่อเจริญในอาหารเลี้ยงเชื้อปราศจากไนโตรเจนที่มี powdered cellulose (Sigmacell type 100) กระดาษกรอง (Whatman no.1) และ CMC เป็นแหล่งของคาร์บอนและพลังงานเพียงแหล่งเดียว โดยที่แบคทีเรียของ Waterbury และคณะ เมื่อเจริญในอาหารเหลวปราศจากไนโตรเจนซึ่งมี powdered cellulose พบว่า สามารถตรึงไนโตรเจนได้ 23 และ 24 nmoles C_2H_4 per milligram of protein per minute ที่ชั่วโมงที่ 41 และ 64 ตามลำดับ ขณะที่แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เมื่อเจริญในอาหารเหลวปราศจากไนโตรเจนที่มี CMC เป็นแหล่งคาร์บอน สามารถตรึงไนโตรเจนได้ประมาณ 7.5 nmoles C_2H_4 per milligram of cell dry weight per hour จึงได้คัดเลือกแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ไปทำการศึกษาสรีรวิทยา และนำไปใช้เป็นหัวเชื้อในการหมักฟางข้าว เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพปุ๋ยหมักต่อไป

ดังนั้นจึงได้ทำการศึกษาสรีรวิทยาของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 โดยการแปรผันหาแหล่งคาร์บอน แหล่งไนโตรเจน อุณหภูมิ และความเป็นกรด-ด่าง ที่เหมาะสมต่อการเจริญ ความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส และประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจนของแบคทีเรีย

เมื่อนำแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มาทำการแปรผันหาแหล่งคาร์บอนที่เหมาะสมต่อการเจริญ ความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส และประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ผลของแหล่งคาร์บอนต่อการเจริญ

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เจริญได้ดีที่สุด ในอาหารเหลวปราศจากไนโตรเจนที่มีแหล่งคาร์บอน เป็น กลูโคส ซึ่งคล้ายคลึงกับผลของ Cannon และคณะ ในปี 1974 อ้างถึงใน Rennie (1981) ที่รายงานว่า กลูโคสเป็นแหล่งคาร์บอนที่ดีที่สุดสำหรับการเจริญของแบคทีเรียตรึงไนโตรเจนในกลุ่ม Enterobacteriaceae และพบว่า *Klebsiella pneumoniae, Enterobacter cloacae* และ *Erwinia herbicola* สามารถเจริญและตรึงไนโตรเจนได้ดีที่สุด ในอาหารเลี้ยงเชื้อปราศจากไนโตรเจนที่มีกลูโคสเป็นแหล่งคาร์บอน

ส่วนในอาหารที่มี CMC ซูโครส และแมนนิทอล เป็นแหล่งคาร์บอน แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 จะมีการเจริญและตรึงไนโตรเจนได้น้อยกว่า โดยที่ Cannon และคณะ (1974) อ้างถึงใน Rennie (1981) ก็ได้รายงานว่า *Klebsiella pneumoniae, Enterobacter cloacae* และ *Erwinia*

herbicola ก็สามารถเจริญและตรึงไนโตรเจนได้ในอาหารที่มี ซูโครส และแมนนิทอล เป็นแหล่งคาร์บอน แต่ไม่ดีเท่ากับเมื่อมี กลูโคส เป็นแหล่งคาร์บอน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก กลูโคสมีโครงสร้างเป็นโมโนแซคคาไรด์ (monosaccharide) ซึ่งแบคทีเรียสามารถนำไปใช้ได้ง่ายกว่า CMC ซึ่งมีโครงสร้างเป็นโพลีแซคคาไรด์ (polysaccharide) และซูโครสซึ่งมีโครงสร้างเป็นไดแซคคาไรด์ (disaccharide) แต่ก็สามารถนำไปใช้ได้เช่นกัน โดยแบคทีเรียจะย่อยสลาย CMC ให้เป็นกลูโคส และย่อยซูโครสให้เป็นกลูโคสและฟรุคโตส ซึ่งน้ำตาลทั้งสองตัวนี้ สามารถนำเข้าสู่กระบวนการไกลโคไลซิส (glycolysis) สร้างพลังงานของแบคทีเรียได้ ส่วนในอาหารที่มีแมนนิทอล เป็นแหล่งคาร์บอน พบว่ามีการเจริญและการตรึงไนโตรเจนเกิดขึ้นได้น้อย แสดงว่า แบคทีเรียไม่สามารถนำแมนนิทอลไปใช้ได้

ผลของแหล่งคาร์บอนต่อการสร้างเอนไซม์ C_x celluase หรือ CMCase

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 สามารถสร้างเอนไซม์ CMCase ได้ดีที่สุดในอาหารเหลวปราศจากไนโตรเจน ที่มี CMC เป็นแหล่งคาร์บอน ซึ่ง Reese และคณะ (1950) ได้รายงานว่า เอนไซม์ CMCase เป็นเอนไซม์ที่สลายพันธะ 1, 4 -β-glucosidic linkage จะถูกสร้างขึ้นในอาหารที่มีสารประกอบซึ่งมีโครงสร้างที่เชื่อมต่อด้วยพันธะ β-glucosidic linkage เช่น ที่พบใน CMC เซลลูโลส เป็นต้น และจากผลการทดลอง ยังพบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีการสร้างเอนไซม์ CMCase ขึ้นในปริมาณไม่มากนัก ในอาหารที่มี กลูโคส ซูโครส และแมนนิทอล เป็นแหล่งคาร์บอน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า กลูโคสและน้ำตาลที่ละลายได้อื่น ๆ ยับยั้งการสร้างเอนไซม์ CMCase ซึ่ง Fukumori และคณะ ในปี 1985 อ้างถึงใน Stutzenberger (1990) ก็ได้ศึกษาการสร้างเอนไซม์ CMCase โดย Bacillus สายพันธุ์ที่ชอบด่าง แล้วพบว่า แหล่งคาร์บอน เช่น กลูโคส ซูโครส และมอลโตส มีผลยับยั้งการสร้างเอนไซม์ CMCase อย่างรุนแรง

ผลของแหล่งคาร์บอนต่อประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ตรึงไนโตรเจนได้สูงสุด ในอาหารเหลวปราศจากไนโตรเจนที่มีแหล่งคาร์บอน เป็น กลูโคส ซึ่งสอดคล้องกับรายงานวิจัยที่กล่าวไว้ข้างต้นในเรื่องผลต่อการเจริญ โดยที่ประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจนของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ในอาหารที่มีกลูโคสเป็นแหล่งคาร์บอน เป็น 1.3 2.5 และ 4.6 เท่าของอาหารที่มี CMC ซูโครส และแมนนิทอล เป็นแหล่งคาร์บอน ตามลำดับ

เมื่อนำแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มาทำการแปรผันหาแหล่งไนโตรเจนที่เหมาะสมต่อการเจริญ ความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส และประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ผลของแหล่งไนโตรเจนต่อการเจริญ

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 สามารถเจริญได้ดีที่สุดในอาหารที่มี CMC เป็นแหล่งคาร์บอน และมีแหล่งไนโตรเจนเป็นเปปโตน ซึ่ง Roy และ Sobir Sen (1961) ได้รายงานว่า การเจริญของ *Derxia indica* เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในอาหารที่มีการเติมแหล่งไนโตรเจนลงไป มากกว่า เมื่อเจริญในสภาวะที่มีแต่ก๊าซไนโตรเจน และสามารถใช้ โซเดียมไนเตรต และเปปโตนเป็นแหล่งไนโตรเจนได้เป็นอย่างดี ส่วนการเจริญของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ในอาหารที่มีแหล่งไนโตรเจนเป็น โซเดียมไนเตรต และเมื่อไม่เติมแหล่งไนโตรเจน ก็มีการเจริญแต่จะเจริญได้น้อยกว่าขณะที่เมื่อมีแอมโมเนียมคลอไรด์ เป็นแหล่งไนโตรเจน การเจริญจะเกิดขึ้นได้น้อยที่สุด

ผลของแหล่งไนโตรเจนต่อความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 สามารถย่อยสลายเซลลูโลส (CMC) ได้ดี ในอาหารที่มี เปปโตนและโซเดียมไนเตรตเป็นแหล่งไนโตรเจน โดยที่แอคติวิตีของเอนไซม์ CMCase จะสูงที่สุด เมื่อมีเปปโตนเป็นแหล่งไนโตรเจน

จากผลของแหล่งไนโตรเจนต่อการเจริญ และความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส จะเห็นได้ว่า เปปโตน เป็นแหล่งไนโตรเจนที่ดีต่อทั้งการเจริญและการย่อยสลายเซลลูโลส ทั้งนี้อาจเนื่องจาก เปปโตนเป็นแหล่งของกรดอะมิโน ซึ่งแบคทีเรียสามารถนำไปใช้ในการสังเคราะห์โปรตีนได้โดยตรง ส่วนไนเตรตและแอมโมเนียม แบคทีเรียจะต้องเปลี่ยนให้เป็นอะมิโนกรุ๊ป แล้วใช้ในการสังเคราะห์กรดอะมิโน สร้างโปรตีนต่อไป (Black, 1999) เช่นเดียวกับในอาหารที่ไม่เติมแหล่งไนโตรเจน แบคทีเรียจะต้องเปลี่ยนก๊าซไนโตรเจนจากอากาศไปเป็นแอมโมเนีย แล้วใช้ในการสังเคราะห์กรดอะมิโน สร้างโปรตีนต่อไป

ผลของแหล่งไนโตรเจนต่อประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน

จากผลการศึกษา พบว่า การตรึงไนโตรเจนของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เกิดขึ้นสูงสุดในอาหารที่ไม่มีการเติมแหล่งไนโตรเจน ขณะที่ในอาหารที่มีการเติมแหล่งไนโตรเจน ประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจนจะลดลง Hardy และคณะ (1973) ได้รายงานว่า แบคทีเรียสกุล Azotobacter สามารถใช้ไนโตรเจนได้ทั้งในรูปของก๊าซและสารประกอบไนโตรเจน ในสภาพที่มีสารประกอบไนโตรเจนปริมาณมาก การตรึงไนโตรเจนจะลดลง ซึ่งสารประกอบไนโตรเจนทั้งในรูปของ ไนเตรต หรือแอมโมเนียม จะมีผลยับยั้งการสร้างเอนไซม์ไนโตรจีเนส การตรึงไนโตรเจน และการรีดิวซ์ก๊าซอะเซทิลีน ไม่พบการรีดิวซ์ก๊าซอะเซทิลีนเกิดขึ้น ใน *Azotobacter vinelandii, Clostridium pasteurianum, Klebsiella pneumoniae* และ *Gloeocapsa* ที่เจริญในอาหารที่มีสารประกอบไนโตรเจน นอกจากนี้ Dalton และ Postgate (1969) อ้างถึงใน Hardy และคณะ ในปี 1973 ได้รายงานว่า ในบางครั้งสารประกอบไนโตรเจน ก็มีความจำเป็นต่อการเจริญเติบโตและการตรึงไนโตรเจนของ *Azotobacter* เช่น เมื่อใส่ปุ๋ยไนโตรเจน ปริมาณของ *Azotobacter* จะเพิ่มมากขึ้น ขณะที่การ

ตรึงไนโตรเจนจะลดลง แต่เมื่อสารประกอบไนโตรเจนลดลง การตรึงไนโตรเจนก็จะพัฒนาขึ้น เช่นเดียวกับการตรึงไนโตรเจนของไรโซเบียมกับพืชตระกูลถั่ว ไนเตรตและแอมโมเนียมที่มีอยู่ในปริมาณต่ำ ๆ จะช่วยกระตุ้นให้พืชตระกูลถั่วเจริญเติบโตได้ดี รวมทั้งการเกิดปมในระยะต่อไปก็ดีด้วย แต่ถ้ามีในปริมาณสูง จะทำให้การเกิดและการเจริญของปมของพืชตระกูลถั่วไม่เกิดขึ้นหรือถ้าเกิดขึ้นก็มีเพียงจำนวนไม่มากนัก และการตรึงไนโตรเจนก็เกิดขึ้นในอัตราที่ต่ำหรืออาจไม่เกิดขึ้นเลย (สมศักดิ์ วังใน, 2541)

เมื่อนำแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มาทำการแปรผันหาอุณหภูมิที่เหมาะสมต่อการเจริญ ความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส และประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ผลของอุณหภูมิต่อการเจริญ

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เจริญได้ดีที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส และเมื่ออุณหภูมิสูงกว่า 45 องศาเซลเซียส การเจริญจะลดลง แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 จัดเป็นแบคทีเรียที่ชอบอุณหภูมิปานกลาง (mesophile) อุณหภูมิที่เหมาะสมต่อการเจริญอยู่ในช่วง 20-50 องศาเซลเซียส ซึ่งแบคทีเรียส่วนใหญ่เป็นพวกที่ชอบอุณหภูมิปานกลาง (Nester และคณะ, 1998) ขณะที่เมื่ออุณหภูมิสูงกว่า 45 องศาเซลเซียส การเจริญของแบคทีเรียจะลดลง อาจเกิดขึ้นเนื่องจาก อุณหภูมิมีผลต่อการละลายของออกซิเจน เมื่ออุณหภูมิสูง การละลายของออกซิเจนจะลดลง (Brouzes และ Knoweles, 1973 อ้างถึงใน จารุรัตน์ เอี่ยมศิริ, 2541)

ผลของอุณหภูมิต่อการย่อยสลายเซลลูโลส

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ย่อยสลาย CMC ได้ดีที่สุดที่อุณหภูมิ 45 องศาเซลเซียส ซึ่งเป็นอุณหภูมิคนละจุดกับอุณหภูมิที่เหมาะสมต่อการเจริญ และมีรายงานของ Stutzenberger ในปี 1990 ที่พบว่า *Acidothermus cellulolyticus* ซึ่งเป็นแบคทีเรียที่ชอบอุณหภูมิสูง มีอุณหภูมิที่เหมาะสมต่อการเจริญที่ 55 องศาเซลเซียส ขณะที่อุณหภูมิที่เหมาะต่อการทำงานของเอนไซม์เซลลูเลส จะอยู่ที่ 75 องศาเซลเซียส แสดงว่าระบบของเอนไซม์
เซลลูเลส สามารถทนต่ออุณหภูมิที่สูงได้

ผลของอุณหภูมิต่อประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน

จากผลการศึกษา พบว่า ประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจนของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เกิดขึ้นสูงสุดที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส แต่เมื่ออุณหภูมิสูงขึ้น ประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจนจะลดลง แสดงว่า การทำงานของเอนไซม์ไนโตรจีเนสไม่ทนต่ออุณหภูมิสูง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Hardy และคณะ ในปี 1986b อ้างถึงใน Hardy และคณะ (1973) ที่รายงานว่า การตรึงไนโตรเจน

(การรีดิวซ์ก๊าซอะเซทิลีน) ในปมรากของถั่วเหลือง เพิ่มขึ้น เมื่ออุณหภูมิที่ใช้ในการบ่มเพิ่มขึ้นจาก 10 เป็น 20 องศาเซลเซียส การตรึงไนโตรเจนจะเกิดขึ้นสูงสุดเมื่ออุณหภูมิเพิ่มขึ้นจาก 20 เป็น 30 องศาเซลเซียส และการตรึงไนโตรเจนจะลดลงเมื่ออุณหภูมิสูงกว่า 30 องศาเซลเซียส ซึ่งอุณหภูมิมีผลต่อเอนไซม์ไนโตรจีเนส ทำให้แอคติวิตีของเอนไซม์ลดลงหรือหยุดชะงัก เมื่ออุณหภูมิต่ำหรือสูงกว่า 20-30 องศาเซลเซียส โดยที่เมื่ออุณหภูมิต่ำเกินไป ปฏิกิริยาของเอนไซม์ไนโตรจีเนสจะช้าลงหรือหยุดชะงัก แต่เอนไซม์จะไม่ถูกกระทบกระเทือนโดยตรง ขณะที่เมื่ออุณหภูมิสูงกว่า 30 องศาเซลเซียส แอคติวิตีของเอนไซม์ไนโตรจีเนสจะลดลง และที่อุณหภูมิสูงมาก ๆ การที่เอนไซม์ไนโตรจีเนสไม่ทนต่อความร้อนและการไม่มีกลไกในการป้องกันเอนไซม์ ทำให้เอนไซม์ไนโตรจีเนสเกิด denature โครงสร้างเปลี่ยนไป การตรึงไนโตรเจนจึงเกิดขึ้นลดลงหรือหยุดชะงัก (สมศักดิ์ วังใน, 2541)

เมื่อนำแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มาทำการแปรผันหาค่าความเป็นกรด-ด่าง ที่เหมาะสมต่อการเจริญ ความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส และประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ผลของค่าความเป็นกรด-ด่างต่อการเจริญ ความสามารถในการย่อยสลายเซลลูโลส และประสิทธิภาพการตรึงไนโตรเจน

จากผลการศึกษา พบว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 สามารถเจริญ ย่อยสลายเซลลูโลส และตรึงไนโตรเจนได้ ที่ค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH) ระหว่าง 4-8 แต่การเจริญ การย่อยสลายเซลลูโลสและการตรึงไนโตรเจนจะเกิดขึ้นได้ดีที่สุด ที่ pH ประมาณ 7 ซึ่งBuchanan และคณะ ในปี 1984 อ้างถึงใน ธงชัย มาลา (2535) ได้รายงานไว้ว่า สภาพความเป็นกรด-ด่างที่ *Azomonas* สามารถเจริญได้อยู่ระหว่าง 4.5-9.0 แต่ pH ที่เหมาะสมต่อการเจริญของ *Azomonas* คือ 7.0-7.5

การย่อยสลายเซลลูโลสของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ซึ่งเกิดขึ้นได้ดีที่ pH เท่ากับ 7 สอดคล้องกับงานวิจัยของ Storvick และ King (1960) อ้างถึงใน Stutzenberger (1990) ที่รายงานว่า เอนไซม์ endoglucanase (CMCase) ที่แยกได้จาก *Cellvibrio gilvus* จะทำงานได้ดีที่ pH เท่ากับ 7

และ pHที่เหมาะสมต่อการตรึงไนโตรเจนของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ก็เท่ากับ 7 ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ Mishustin และ Shil' Nikova (1971) อ้างถึงใน ธงชัย มาลา (2535) ที่รายงานว่า การตรึงไนโตรเจนของ *Azotobacter* จะเกิดได้ในสภาพดินที่เป็นกลาง คือในช่วง pH 5.5-7.2 ในดินที่มีสภาพเป็นกรดจะยับยั้งการเพิ่มจำนวนและอัตราการตรึงไนโตรเจนของแบคทีเรีย

เมื่อทำการหมักฟางข้าวในโหลหมัก โดยการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เปรียบเทียบกับเมื่อไม่เติมแบคทีเรีย เพื่อศึกษาการปรับปรุงคุณภาพปุ๋ยหมัก ใช้เวลาในการหมักนาน 3 เดือนครึ่ง ซึ่งกระบวนการย่อยสลายเกิดขึ้นภายใต้วิธีการหมักแบบธรรมชาติ จึงใช้ระยะเวลาในการหมักนาน อาจนานประมาณ 3-4 เดือน หรืออาจใช้เวลาเป็นแรมปี (วรพจน์ รัมพณีนิล, 2529) และได้ทำการวิเคราะห์คุณภาพของปุ๋ยหมักที่ได้ โดยวัดอุณหภูมิ ค่าความเป็นกรด-ด่าง ปริมาณความชื้น ค่า C/N ratio ปริมาณธาตุอาหารพืชหลัก (NPK) และตรวจสอบความอยู่รอดของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5

จากผลการวิเคราะห์อุณหภูมิของปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย พบว่า อุณหภูมิของปุ๋ยหมักทั้งสอง ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติและใกล้เคียงกับอุณหภูมิของสภาพแวดล้อมภายนอก แสดงให้เห็นว่าการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ไม่มีผลต่ออุณหภูมิของปุ๋ยหมักฟางข้าว เมื่อเปรียบเทียบกับการไม่เติมแบคทีเรีย

จากผลการวิเคราะห์ความเป็นกรด-ด่าง ของปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย พบว่า ความเป็นกรด-ด่างของปุ๋ยหมักทั้งสอง ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ไม่มีผลต่อความเป็นกรด-ด่างของปุ๋ยหมักฟางข้าว เมื่อเปรียบเทียบกับการไม่เติมแบคทีเรีย

จากผลการวิเคราะห์ปริมาณความชื้นของปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย พบว่า ปริมาณความชื้นของปุ๋ยหมักทั้งสอง ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ไม่มีผลต่อปริมาณความชื้นของปุ๋ยหมักฟางข้าว เมื่อเปรียบเทียบกับการไม่เติมแบคทีเรีย

จากผลการวิเคราะห์ค่าอัตราส่วนของคาร์บอนต่อไนโตรเจน (C/N ratio) ของปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย พบว่า ค่า C/N ratio ของปุ๋ยหมักทั้งสอง มีความแตกต่างกันทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีผลต่อค่า C/N ratio ของปุ๋ยหมักฟางข้าว มากกว่าการไม่เติมแบคทีเรีย โดยในปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 การย่อยสลายของฟางข้าว เกิดขึ้นจากกิจกรรมของจุลินทรีย์ในฟางข้าวและแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ที่เติมลงไป แสดงว่าแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 สามารถเจริญเติบโตแข่งขันกับจุลินทรีย์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในฟางข้าว และแสดงกิจกรรมในการย่อยสลายฟางข้าว ทำให้อัตราการย่อยสลายของฟางข้าวเพิ่มขึ้น ค่า C/N ratio จึงลดลง แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับเมื่อไม่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5

จากผลการวิเคราะห์ปริมาณธาตุอาหารพืชหลัก (NPK) ในปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย พบว่า

ปริมาณไนโตรเจนในปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีความแตกต่างกันทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีผลต่อปริมาณไนโตรเจนในปุ๋ยหมักฟางข้าว เมื่อเปรียบเทียบกับการไม่เติมแบคทีเรีย ทั้งนี้ปริมาณไนโตรเจนที่เพิ่มขึ้นในปุ๋ยหมักที่เติมแบคทีเรีย เกิดขึ้นเนื่องจาก ธาตุไนโตรเจนที่ถูกปลดปล่อยออกมาจากกระบวนการย่อยสลายของฟางข้าว และแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ที่เติมลงไป สามารถเจริญเติบโตแข่งขันกับจุลินทรีย์ตามธรรมชาติในฟางข้าว และสามารถแสดงกิจกรรมการตรึงไนโตรเจน ทำให้ปริมาณไนโตรเจนในปุ๋ยหมักที่เติมแบคทีเรียเพิ่มขึ้น แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับปุ๋ยหมักที่ไม่เติมแบคทีเรีย

ปริมาณฟอสฟอรัส (P) ในรูปของ P_2O_5 ในปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีความแตกต่างกันทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีผลต่อปริมาณฟอสฟอรัสในปุ๋ยหมักฟางข้าว เมื่อเปรียบเทียบกับการไม่เติมแบคทีเรีย

ปริมาณโปตัสเซียม (K) ในรูปของ K_2O ในปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าการเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ไม่มีผลต่อปริมาณโปตัสเซียมในปุ๋ยหมักฟางข้าว เมื่อเปรียบเทียบกับการไม่เติมแบคทีเรีย

จากผลการตรวจสอบความอยู่รอดของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ในปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย พบว่า การเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีผลต่อความอยู่รอดของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ในปุ๋ยหมักฟางข้าว ทั้งนี้จากผลการศึกษา พบว่า ในปุ๋ยหมักที่ไม่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ก็มีแบคทีเรียที่ย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจน อยู่เช่นกัน แต่ในปริมาณที่น้อยกว่าในปุ๋ยหมักที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 แสดงว่า แบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เป็นแบคทีเรียที่มีอยู่ตามธรรมชาติในฟางข้าว การเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เพิ่มลงไป ทำให้ปริมาณของแบคทีเรียที่ย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจนเพิ่มขึ้น และสามารถแสดงกิจกรรมในการย่อยสลายฟางข้าวและตรึงไนโตรเจนได้ดีขึ้น

จะเห็นว่า การเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 มีผลต่อคุณภาพของปุ๋ยหมักที่ได้ มากกว่าการไม่เติมแบคทีเรีย ในธรรมชาติก็มีแบคทีเรียที่ย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจนได้อยู่เช่นกัน แต่การเติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เพิ่มลงไป เป็นการช่วยเพิ่มกิจกรรมการย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจน ซึ่งจะช่วยให้ดีขึ้นในระยะยาว จากค่า C/N ratio ในปุ๋ยหมักที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ซึ่งลดลงแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับเมื่อไม่เติมแบคทีเรีย และปริมาณไนโตรเจนที่เพิ่มขึ้นในปุ๋ยหมักที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับการไม่เติมแบคทีเรีย แสดงให้เห็นว่าแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ที่เติมลงไป ช่วยเพิ่มการย่อยสลายเซลลูโลส และ เพิ่มปริมาณไนโตรเจนได้ตามวัตถุประสงค์

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาสรีรวิทยาของแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ถึงสภาวะที่เหมาะสมต่อการเจริญ การย่อยสลายเซลลูโลสและการตรึงไนโตรเจน แต่ไม่ได้มีการนำสภาวะที่เหมาะสมนั้นมาใช้จริงในการทำปุ๋ยหมัก ได้ใช้การหมักวิธีแบบธรรมชาติ โดยไม่ได้มีการปรับสภาพของฟางข้าวให้เหมาะสมต่อแบคทีเรียก่อน ซึ่งทำให้ใช้เวลาในการหมักค่อนข้างนาน และ ปริมาณไนโตรเจนที่ได้ อาจไม่สูงมากนัก หากในการศึกษาครั้งต่อไป ได้มีการศึกษาถึงสภาวะที่เหมาะสมต่อกิจกรรมของจุลินทรีย์หัวเชื้อปุ๋ยหมัก และนำสภาวะนั้นมาใช้ในการทำปุ๋ยหมัก โดยปรับสภาพของฟางข้าวให้อยู่ในสภาวะที่เหมาะสมดังกล่าว น่าจะทำให้จุลินทรีย์หัวเชื้อปุ๋ยหมักสามารถแสดงกิจกรรมการย่อยสลายเซลลูโลสและตรึงไนโตรเจนได้ดี ซึ่งอาจจะช่วยลดระยะการทำปุ๋ยหมักให้สั้นลง และช่วยเพิ่มคุณภาพของปุ๋ยหมัก ทำให้ปริมาณธาตุอาหารไนโตรเจนเพิ่มขึ้น

จากผลการวิเคราะห์คุณภาพของปุ๋ยหมักฟางข้าวที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 เปรียบเทียบกับเมื่อไม่เติมแบคทีเรีย สรุปค่าวิเคราะห์เคมีของปุ๋ยหมักฟางข้าวที่ได้ ดังในตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 ค่าวิเคราะห์เคมีของปุ๋ยหมักฟางข้าว

ปุ๋ยหมักฟางข้าว	% N	% P_2O_5	% K_2O	C/N ratio	pH	% moisture
เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5	1.66	0.24	0.91	20	7.02	40
ไม่เติมแบคทีเรีย	1.41	0.18	0.97	25	7.11	46

เมื่อพิจารณาคุณภาพของปุ๋ยหมักที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 และไม่เติมแบคทีเรีย จากค่าวิเคราะห์เคมีของปุ๋ยหมัก พบว่า คุณภาพของปุ๋ยหมักที่เติมแบคทีเรียสายพันธุ์ที่ 5 ใกล้เคียงกับมาตรฐานของปุ๋ยหมักที่มีคุณภาพดี ที่กำหนดโดยกรมพัฒนาที่ดิน คือมีเกรดปุ๋ยไม่ต่ำกว่า 0.5-0.5-1.0 (% ของ N- P_2O_5- K_2O) มีค่า C/N ratio ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 20/1 มีปริมาณความชื้นไม่มากกว่าร้อยละ 35-40 และมีค่าความเป็นกรด-ด่าง อยู่ระหว่าง 6.0-7.5